

Uit de schatkamers van Alfons van Werveke

VERKOOP VAN BRANDEWIJN EN ‘LEVENDE WATERS’: ENKEL OP STRAAT (1577-1601)

De verkoop van alcoholische dranken is altijd al onderworpen geweest aan taksen en strenge inperkende bepalingen. De overheden hadden het vooral op de ‘sterke drank’ gemunt (1). Hoewel na de introductie bij ons in de middeleeuwen eerst in de primitieve geneeskunde toegepast (denk aan ons ‘santé, gezondheid’ wensen), zou het goedje velen noodlottig worden. Maar of de evidente gevaren de grondslag vormden van de talrijke verboden, mag betwijfeld worden.

Distilleren, herhaaldelijk koken van wijn of wijndroesem (marc) en de damp laten neerslaan, noemde men branden. Het resultaat was gebrande wijn, brandewijn. Nadat men er in geslaagd was ook alcohol te distilleren op basis van granen, kenden de productie en gebruik vanaf de jaren 1500 een geweldige uitbreiding. Dit tweede type kreeg de naam ‘levend water’ (aqua vitae, een term aan de alchemisten ontleend, net als de in oorsprong Arabische woorden alcohol en alambik). De distillaten uit granen en andere gewassen werden (feitelijk onterecht) ook brandewijn genoemd. Met toevoeging van jeneverbessen en andere smaakstoffen bij de tweede distillatie werd dit de welbekende jenever, ‘tsenuiver’ in Oost-Vlaanderen, actueel in de mode in blitse presentaties als dure gin cocktails. Onze taal komt de twijfelachtige eer toe zowel de woorden brandy als gin in het Engels en daarmee in zowat de hele wereld geïntroduceerd te hebben. Dat gebeurde vooral in de Britse regeerperiode (1689-1702) van koning William III uit het huis Oranje. Een welbekend effect van alcohol werd door de Engelsen zelfs Dutch courage genoemd...

Verboden in kroegen

Dankzij de opzoekingen van Alfons Van Werveke en zijn nota's bewaard in het Gentse stadsarchief komen we heel wat te weten over de lokale gebruiken en misbruiken. Uit het dagboek voor het jaar 1578 van de broers Filip en Cornelis Van Campene (2) haalde hij een typische maatregel aan: ‘Den 18 maert wierd verboden in eenige kroegskens brandewijn te schenken, maer die brandewijn wilde verkoopen, moet zulks in ‘t openbaer en op strate mee klein mate doen.’ Het verbod bestond al eerder. Het tekstje is een van de vele bevestigingen van hetzelfde verbod die elkaar in snel tempo opvolgden, wat er alleen maar kan op wijzen dat het reglement aartsmoeilijk te handhaven

viel. Zo liep een jaar eerder Callekin Shouts, huisvrouw Vanden Sturme, een zware boete op omdat ze ‘zich vervoordert hadde te vercoopene gebranden wijn op haar erf: ‘binnen haeren bijganck’ (3).

Sommige drankslijters waren vindingrijk. Het ging hem niet enkel om drinken. Bij een zekere David Brecht werden verschillende personen betrapt ‘hebende voor hemlieden een schotelken met eenen lepele daarinne met ghebrande wijn ende een brootken’. David werd veroordeeld tot een ‘amende honorable (eervolle boete) ende proffitable beteringhe’. Hij moest op zijn knieën in de besloten schepenenkamer ‘gode van hemelrijcke’ en de heren van de wet ‘uyt de naeme van de justitie verghiefenisse bidden’. Bovendien kreeg hij 30 Karolus guldens (5 pond Vlaams) boete te betalen ‘ten proffite van de aerne deser stede’. Nooit mocht hij nog in zijn huis brandewijn laten drinken of eten ‘in wat manieren datter zij, directelijck ofte indirectelijck’. Een dergelijke straf viel ook Balthazar de Waeghenaere in 1594 te beurt. Hij moest drie dagen in de gevangenis ‘te waeter en te broede’. En ‘ten opsiene van sijn onghereghelt ende scandaleus leven’ werd hem bovendien verboden nog ‘in den ghebranden wijn te gaen’.

De verkoop moest open en bloot op straat: ‘ordonnerende ende willende voorts dat alle degene die de voornomde ghebrande wijnen ofte leevende wateren zouden willen vercoopen ende ter slete brijnghen, ghehouden sullen wesen dezelve voorts te stellen ende vercoopen int openbaer op de marckt, oft openbaere straeten, op cleene tafelkens ende met zeer cleene partijen ofte maeten... in presente van alle de werelt, zonder ’t zelve te doen ofte drincken te stellen binnen de huysen, kelders ofte andere secrete ende heymelicke plaetsen’. De maatregel gold ook voor wie medisch te gebruiken alcohol wou verkopen (4).

VERDRINKEN

ô Diepe zee, ô wijde plas!

Wat ligt er in uw golven

Al menigeen bedolven!...

Maar toch! – hoe groot het aantal was

Van hen, die in Uw’ afgrond zonken,

Toch zijn er vrij wat méer verdronken

In ’t klein jeneverglas.

J.P. Heije (1809-1876)

uit: Al de volksdichten, deel 2 (1865)

Andere bepalingen

Er golden nog andere beperkende maatregels. Niemand mocht gebrande wijn schenken op zondagen, heiligdagen en vastendagen. Een zware zondaar werd in 1576 zelfs betrapt op de voor christenen meest heilige dag van het jaar: goede vrijdag, tijdens de herdenking van de kruisiging van Jezus. De man had op ‘helighen goeden vrijdach voor den noene ghedurende den dienst gods (de misviering) diversche persoonen sate ghestelt (in zijn drankhuis toegelaten) tot groote ontstichtichede ende scandale vanden ghemeente ende andere pas-santen’.

En natuurlijk moesten ook de dronken klanten bestraft worden. In mei 1582, tegen het einde van de calvinistentijd, kregen de officieren van politie bevel ‘alle persoonen van wat conditie (ook), die zijn lan(s)ch de straeten droncken sijnde te apprehenderen (aan te houden) ende gheleijt te werden in een muij-te den tijdt van vierentwintich hueren’.

Daarmee was de kwaal allerminst de wereld uit. De overheid trad niet enkel op om misbruik te beteugelen, ze wilde in tijden van voedselschaarste ook de graanvoorraden beschermen en reserveren voor het ‘dagelijks brood’. Telkens hernieuwde voorgelaten (reglementen) wilden de verkoop inperken: ‘Omme te voorsien inde groote frauden, abusen ende ongheregheltheden die men dagehilcx siet ghebueren, ende meest gecauseert worden duer de menichvuldicheijt vande ghebrande wijn makers ende verkoopers... ter groote ontstichtinghe ende schade van alle goede lieden met eeren...’. Dergelijke maatregels ‘op ’t distilleren, maecken, slijten ende ghebruycken vande ghebrande wijnen, andersints gheheeten leevende waeteren ende dierghelijcke drancken’ waren algemeen toepasselijk in de hele zuidelijke Nederlanden en bleven dat nog lang.

Noten

- 1 Aanvankelijk werd gedistilleerde alcohol om medische redenen gebruikt. Nog tot in de jaren 1800 werden de in vloeibare vorm gepresenteerde medicijnen in aarden kruikjes, op alcohol bewaard omdat ze in waterig milieu snel beschimmelen. Veel uitgebreider informatie over sterkedranken bij Van Schoonenberghe, E. (1996), *Jenever in de lage Landen*, Stichting Kunstboek, Brugge, pp. 224. Over dranken in het algemeen: Van Uytven, R. (2007), *Geschiedenis van de dorst*, pp. 255, Davidsfonds, Leuven. Alfons Van Werveke publiceerde een artikel ‘Hoe het alcoholvraagstuk in de wereld in kwam’ met o.a. enkele van de hier in GT vermelde gegevens in *Het Laatste Nieuws* (7 dec. 1934).
- 2 Niet in de gedrukte uitgave door Frans De Potter van het dagboek die slechts tot 1571 strekt. Deze en andere hier aangehaalde transcripties in de Nota’s van Werveke nr. 15 (Stadsarchief Gent).

- 3 Geacteerd in ‘den bouc van den crime 1574-1578’, f. 209v op 13 juli 1577. De boete bedroeg 3 pond (vermoedelijk pond groot). Bijgang is een vervorming van bijvang (afgesloten erf, hofplaats). Voor de archiefreferenties van de andere hier aangehaalde feiten en teksten verwijzen we naar de Nota’s Van Werveke in de Zwarte Doos.
- 4 Voor wie hiermee nog niet genoeg heeft: nog veel meer brandewijnreglementen allerhande zijn te vinden via De Wulf, J. Ph. (1767), *Generalen index der materien in de vyf placcaert-boecken van Vlaenderen*, J. Meyer, Gent, p. 75-78.

DE BOMBARDEMENTEN

Eric Vermeirsch

Ik reed samen met een vriend ergens naar toe, ik weet niet meer hoe het ter sprake kwam maar naar aanleiding van mijn leeftijd waarschijnlijk stelde hij mij de vraag “Je hebt dus de bombardementen nog meegemaakt?”. Ja zeker, ik herinner mij dat nog, ondanks mijn toendertijd jeugdige leeftijd. Om alle misverstanden te vermijden: het betreft hier wel bombardementen uitgevoerd tijdens wereldoorlog twee. En het is misschien wel interessant één en ander op te schrijven, want straks zijn al degenen overleden die er nog persoonlijke herinneringen aan hebben.

Toen ik vier jaar oud was, in 1944 dus, werden verschillende plaatsen in ons land regelmatig gebombardeerd door Amerikaanse en Engelse vliegtuigen. Dit ter voorbereiding van de landing in Normandië. Het lag wel in de bedoeling strategische doelen te treffen: havens, spoorwegstations, bruggen. Wie dus in de nabijheid van dergelijke doelen woonde kreeg er min of meer regelmatig van langs. Wij woonden toen op de rand van het havengebied Gent (Blaisant Vest) en kregen dus regelmatig ons deel van de ‘collateral damage’. Maar wij hadden mogelijkheden om ons te beschermen, men had voor ons gezorgd (sic). Enkele straten verder had men een ‘abri’ (schuilplaats) gebouwd. Om die te bereiken was het lopen van de Olmstraat (nu Kaprijke-